

Caliyanvala Bağ Hadisesinin Saadat Hasan Manto'nun 1919 Kî Ek Bât ve Temaşa Adlı Öyküleri Bağlamında İncelenmesi

Examination of the Jallianwala Bag Event in the Context of Saadat Hasan Manto's 1919 Ki Ek Bat and Tamasha's Stories

Mehmet Kemal ÇAKMAKÇI¹

¹ İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Urdu
Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: M.K.Ç. 0000-0002-4912-9003

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Mehmet Kemal Çakmakçı (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Urdu
Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E posta: mehmetkemalcakmakci@gmail.com

Başvuru/Submitted: 15.05.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
11.06.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
13.06.2023

Kabul/Accepted: 18.06.2023

Atıf/Citation: Çakmakçı, Mehmet Kemal.
"Caliyanvala Bağ Hadisesinin Saadat Hasan
Manto'nun "1919 Kî Ek Bât" ve Temaşa Adlı
Öyküleri Bağlamında İncelenmesi." *Şarkiyat
Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 43 (2023),
187-199. <https://doi.org/10.26650/jos.1297102>

öz

XX. yüzyıl başlarında İngilizler, Hindistan üzerinde uyguladıkları baskı ve sıkıyönetim neticesinde Hint halkı arasında yükselişe geçen milliyetçi ve devrimci hareketlerin önüne geçmek için 1919 yılında Rowlatt Yasasını çıkarmıştır. Bu yasa ile Hint halkının herhangi bir eylem gerçekleştirmesi ve toplu halde bulunmaları yasaklanmıştır. Hint alt kıtasının önde gelen siyasi liderlerinden Mohandas Karamchand Gandhi bu kanuna karşı halkı dükkân kapatma manasına gelen Hartal uygulamaya davet etmiş ve İngiliz hükümetinin bu kararını onaylamadığını kanıtlamıştır. Hint bağımsızlık hareketinin önde gelen aktivistlerinden Seyfeddin Kiçlev ve Dr. Satya Pal İngiliz Hükümetinin aldığı bu kararı protesto etmeye öncülük ettikleri gerekçesiyle tutuklanmıştır. Tutuklanmalar üzerine halk, 13 Nisan 1919'de Caliyanvala Bağ'da şiddet içermeyen bir protesto gerçekleştirmek için çocuk, kadın, genç, yaşlı, Müslüman, Hindu her kesimden ve yaştan insan bir araya gelmiştir. Urdu edebiyatının önde gelen öykü yazarı Saadat Hasan Manto, 1919 ki Eyk Bât adlı hikâyesinde, yürürlüğe konulan Rowlatt Yasası'na tepki olarak Amritsar meydanında toplanan kalabalığın karşı karşıya kaldığı durumu Thila Kancar adında şehirde alkol ve kumar bağımlısı bir gencin üzerinden anlatmaktadır. Bu genç, halkı birleştirmek adına önderlik etmiş, ancak vurularak hayatını kaybetmiş yine de sergilediği kahramanlık ile kendisinden sonra gelen kalabalığa cesaret aşılamıştır. Yazar, hikâyeyi ana karakter Thila'nın bağımsızlık için canını ortaya koymasının ardından önceleri halk tarafından hoş karşılanmayan kız kardeşlerinin saygı duyulacak bir duruma gelmesiyle sonlandırır. Bir diğer hikâyesi Temaşa'da yazar, bu hadiseyi Halid üzerinden kaleme almıştır. Hikâyede korku ve kahramanlık iç içedir. Olay yaşandığında yazar Amritsar'da yaşamakta ve Manto da Halid de yedi yaşındadır. Bu hikâye Manto'nun bizzat deneyimlediği bir hikâye olması bakımından da dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Saadat Hasan Manto, Caliyanvala Bağ Hadisesi, Rowlatt Yasası, 1919 ki Eyk Bât, Temaşa

ABSTRACT

In 1919, the British enacted the Rowlatt Law to prevent the rising nationalist and revolutionary movements among the Indian people as a result of the pressure

and martial law they applied on India. Under this law, Indians were prohibited from performing any action and being in large groups. Mohandas Karamchand Gandhi, one of the prominent political leaders of the Indian subcontinent, invited the public to implement Hartal, which means closing shops, against this law. The British government did not approve of this decision. Seyfeddin Kiclev, one of the leading activists of the Indian independence movement, and Dr. Satya Pal were arrested for leading the protest against this decision of the British Government. After this situation, people from all walks of life, including children, women, young people, old people, Muslims and Hindus, came together to hold a non-violent protest in Jallianwala Bagh on April 13, 1919. In his 1919 story Ek Bat, Saadat Hasan Manto, the leading short story writer of Urdu literature, narrates the situation faced by the crowd gathered in Amritsar square as a reaction to the Rowlatt Law through a young man named Thila Kanjar, who is addicted to alcohol and gambling. This young man leads the way to unite the people but loses his life when he is shot. However, with the heroism he displays, he inspires the crowd and those that come after him. The author concludes the story with his sisters, who were not welcomed by the public at first, after the main character, Thila, laid down her life for independence, and became respected. The author of another story, Tamasha, wrote about this event through Halid. Horror and heroism are intertwined in the story. At the time of the incident, the author was a seven-year-old living in Amritsar, and the character Halid is also 7 years old in the story. This story is also remarkable in that it is a story that Manto personally experienced.

Keywords: Saadat Hasan Manto, Jallianwala Bagh Massacre, Rowlatt Law, 1919 ki Ek Bat, Tamasha

EXTENDED ABSTRACT

On March 10, 1919, the British Government enacted the Rowlatt Law in order to prevent the rising nationalist and revolutionary movements among the Indian people as a result of the pressure and martial law they applied on India. This law aimed to restrict the people's freedom by preventing them from being in groups and taking part in political, religious or social activities. This law gave extraordinary powers to the government in security affairs. The British police forces did not hesitate to use these powers ruthlessly against the people. Mohandas Karamchand Gandhi, a prominent political leader of the Indian sub-continent, invited the people to implement Hartal, which is a kind of general strike in which shops are closed, against this law, and the British government did not approve of this decision.

The Caliphate Movement, which the Muslims of India established to support the Ottoman Empire, which held the caliphate, enabled the Muslims of the subcontinent to act in absolute harmony. A rally was held in India on April 10, 1919 to give speeches on both the Rowlatt Law and the Caliphate Movement.

According to official results, 379 people were killed and 1,200 injured in the region as a result of Jallianwala Bagh Massacre. 87 of those who died were foreigners or people coming from the villages to the celebrations. The oppression and persecution experienced during the martial law period after the shooting at the unarmed people gathered in a place called Jallianwala Bag in Amritsar took the lives of the people of the region. The inhumane events that took place here were recorded as the Amritsar Massacre, the Jallianwala Bag Incident/Accident. As a result, the patriotic feelings of the people of the subcontinent under the British empire were strengthened, and it became an important turning point leading to independence.

This brutality and tragedy experienced in the subcontinent caused an awakening among

the people, the development of patriotic feelings in the literary world, and the emergence of literary works in this field.

Saadat Hasan Manto, who is among the modern Urdu writers, included in his works the social and political events that the Indian sub-continent society had to face during his lifetime. Manto mentioned the massacre that took place in Amritsar in Punjab state in 1919, in his story Ek Bat, Rowlatt Laws' protests in Jallianwala Bagh turn a young man into a hero who is not accepted by the society. Showing unexpected courage, Thila Kanjar encouraged the crowd to act cautiously, but despite being unarmed, he was shot many times by armed British soldiers. He showed a great example of heroism and did not give up his struggle. Thila, who lost his life here, was quickly buried so that you could erase the traces and his sacrifice would be forgotten. Saadat Hasan Manto covered this historical massacre down to the smallest details. Pointing out that Thila's singing and dancing sisters Almas and Shamsad were summoned to entertain the rulers of the time to avenge Marcella Sherwood, who was beaten by protesters while passing through a street during the demonstrations, the author states that the sisters went there but acted bravely like their brother Thila.

Manto, whose works were realistic, included the massacre that took place in Jallianwala Bagh in another story, Tamasha. Manto, who was only 7 years old and was in Amritsar at the time of the incident, narrated the events that happened to him in this story with a character named Halid. In the story, Halid, who imagines that his father will take him to a show, is at home, since the schools are closed. However, he cannot make sense of the fact that the streets and bazaars are empty and the shops are closed. Halid, who is very worried and afraid at the thought that the planes would drop bombs at the time of the incident, finally takes a deep breath when he sees papers with notes on them instead of bombs from planes. In the massacre that takes place in the afternoon, the sounds of airplanes are first drowned out by gunfire, then screams and groans. However, Halid still can't make sense of what has happened. Later, when he saw the injured and groaning man falling on his back, he could not make sense of it. In this story, where fear and courage work together, Halid's family, in great desperation, cannot help the injured youth.

In both stories, Manto refers to Hartal, which means closing shops and was initiated by Gandhi against Rowlatt's Laws. The fact that the author includes young characters in the stories conveys the message that he is hopeful for the future of his country. Although this massacre, which took place in 1919, contained many painful events, it was one of the most important turning points for the Indian subcontinent in the process of independence.

Giriş

XX. yüzyıl başlarında İngiliz Hükümeti, Hindistan üzerinde uyguladıkları baskı ve sıkıyönetim neticesinde Hint halkı arasında yükselişe geçen milliyetçi ve devrimci hareketlerin önüne geçmek için, 10 Mart 1919 yılında Rowlatt Yasasını yürürlüğe koymuştur. Bu yasa ile halkın toplu halde bulunması, siyasi, dini veya toplumsal oluşumların içerisinde yer almasının önüne geçilerek baskı ile halkın özgürlüğü kısıtlanmak istenilmiştir. Bu yasa, emniyet işlerinde hükümete olağanüstü yetkiler tanımaktaydı.¹ İngiliz emniyet güçleri bu yetkileri halka karşı acımasızca kullanmaktan çekinmemekteydi. Hint alt kıtasının önde gelen siyasi liderlerinden Mohandas Karamchand Gandhi bu kanuna karşı halkı bir tür genel grev olan ve dükkân kapatma manasına gelen Hartal uygulamaya davet etmiş ve İngiliz hükümetinin bu kararını onaylamadığını kanıtlamıştır.

Hindistan Müslümanları Hilafet makamını elinde bulunduran Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor duruma destek olmak üzere kurdukları Hilafet Hareketi alt kıta Müslümanlarının mutlak uyum içinde hareket etmelerini sağlamıştır.² Hindistan'da 10 Nisan 1919 tarihinde hem Rowlatt Yasasını hem de Hilafet Hareketi üzerine konuşmalar yapmak üzere bir miting düzenlenmiştir.

İngiliz Sömürge Hükümeti'nin yürürlüğe koyduğu ağır müeyyideler neticesinde, Hint bağımsızlık hareketinin önde gelen aktivistlerinden Seyfeddin Kiçlev³ ve siyasi önderlerinden Dr. Satya Pal'ın⁴ tutuklanmalarını protesto etmek amacıyla her dinden ve kesimden Hint halkı, 13 Nisan 1919 tarihinde günümüzde Hindistan'ın Pencab eyaletinin Amritsar şehrinin meydanında büyük bir katılımı protesto mitingi gerçekleşmiştir. 13 Nisan 1919 sabahı General Dyer yayınladığı bildiriye göre halkın akşam saat 20:00'den sonra sokağa çıkması yasaklandı. Yasağa uymayanlara direkt olarak ateş edileceği bildirildi. Şehir dışına izinsiz çıkışlar da yasak kapsamındaydı. Ayrıca şehirde herhangi bir törenin yapılması ve dörtten fazla kişinin bir araya gelmesi de yasaktı.⁵ Ancak yasağa inanan veya bu yasaktan haberdar olmayan bu insanlar her ne kadar ayrı renklere, dinlere ve kültürlere ait olsalar da o gün tek bir yürek halinde bağımsızlık yolunda bir araya gelmişlerdi. Bu yıllarda önemli ticaret merkezleri arasında bulunan Amritsar'ın nüfusu yaklaşık 150.000 idi Sihler için oldukça önemli bir ibadethane olan Harmandir Sahib (Darbar Sahib/Golden Temple'de Amritsar'daydı.⁶ Sihler dini bayramları Baisakhi'yi 13 Nisan günü her yıl düzenli olarak Caliyanvala Bağ'da kutlamaktaydılar. Hindistan topraklarında doğan ve bu topraklarda yetişen biri olan Albay Reginald Edward Harry Dyer

1 Celal Soydan, *İkbal'e Dair*, (Ankara: Hece Yayınları, 2016), 43.

2 Hakan Kuyumcu, *Pakistan Tarihi (1857-1958)*, (Konya: Sagem Yayıncılık, 2018), 77.

3 Seyfeddin Kiçlev (15 Ocak 1888-9 Ekim 1963), bağımsızlık öncesi Hindistan'ın en önemli siyasi figürlerinden, Rowlatt Yasasına karşı protestolara öncülük ettiği sebebiyle İngiliz Hükümeti tarafından tutuklanmıştır.

4 Dr. Satya Pal (11 Mayıs 1885-18 Nisan 1954), doktor ve siyasetçi, Rowlatt Yasasına Seyfeddin Kiçlev ile birlikte protestolara öncülük ettiği sebebiyle İngiliz Hükümeti tarafından tutuklanmıştır.

5 Hüseyin Günarslan, "İngilizlerin Hindistan Amritsar Katliamının Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 5, 1 (2021), 115.

6 Gulam Huseyn Zulfikar, *Caliyanvala Bag ka Katl-i Aam aur Mazalim Pencab* (Lahor: Seng-i Meel Publications, t.y.), 120.

Hint kültür, inanç, gelenek ve göreneklerine oldukça hâkim birisiydi. Sihler için kutsal bir gün de hem de iletişim araçlarının kısıtlı olduğu bir zaman diliminde bu yasağı çıkarması bir planın parçası olarak gözükmektedir.

Hindu ve Müslümanların bir araya gelmesinden rahatsızlık ve endişe duyan İngiliz Hükümeti adına Albay Dyer, bu toplantıyı bir ihlal olarak kabul ederek silahsız halka ateş emrini vermişti.

*Albay Dyer, askeri alandan yüksekçe olan girişe 25 Beluçili ve 25 Gurkalı yerleştirdi. Alandaki kalabalığa hiçbir bir ihtar ve dağılmaları açısından bir açıklama yapılmaksızın orada yer alan askerler insanlara ateş etmeye başladılar. İnsanların askerlere uzaklığı yaklaşık 100 metreydi. Askerlerin ateş açmasının ardından alandaki insanların bazıları çıkışa doğru kaçmaya çalıştılar. Albay Dyer ise askerlerin yedek mermileri dâhil hepsi bitene dek ateş emrini verdi.*⁷

Resmî sonuçlara göre bu katliam sonucunda bölgede 379 kişi ölmüş ve 1200 kişi de yaralanmıştı.⁸ Eleştirmen, tarihçi ve araştırmacı Gulam Huseyn Zulfikara'a göre ölenlerin 87'si yabancı veya köylerden kutlamalara gelen insanlardı.⁹ Amritsar'daki Calyânvala Bağ denilen yerde toplanan silahsız halkın üzerine ateş açılması sonucunda meydana gelen katliamın ardından gelen sıkıyönetim sırasındaki baskı ve zulüm de bölge halkının yaşamını iyiden iyiye çekilmez hâle getirmişti.¹⁰ Burada yaşanan insanlık dışı olaylar kayıtlara Amritsar Katliamı, Caliyanvala Bağ Hadisesi/Olayı olarak geçmiş, İngiliz sömürgesinde bulunan alt kıta insanının vatanseverlik duygularının perçinleşmesine sebebiyet vermiş ve bağımsızlığa giden önemli dönemeçlerden biri olmuştur.

Alt kıtada yaşanan bu vahşet ve trajedi halk arasında bir uyanışa, edebiyat dünyasında ise yurtseverlik duygularının gelişmesine, bu alanda edebi eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Caliyanvala Bağ Hadisesi ile ilgili Urdu edebiyatında yazılan eserlere baktığımızda; Krişen Çandar'ın *Amritsar: Azadi se pehle* (Amritsar: Bağımsızlıktan Önce), *Aşiyân-i Berbad* (Yıkılan Yuva), Sultan Haydar Coş'un *Hab-u Hayal* ve *Lider*, Raşid-ul Hayri'nin *Siyah Dag* adlı öyküleri ilk akla gelen öykülerdendir. Ayrıca Abdullah Huseyin'in *Udas Neslin* adlı Türkçeye Yorgun Nesiller adıyla Zehra Savan tarafından çevrilen romanında da bu konu ele alınmıştır.

Caliyanvala Bağ Hadisesi Urdu edebiyatında nazmın da konusu olmuştur. Muhammed İkbâl'in *Caliyanvala Bağ*, Zafer Ali Han'ın *Marşalla*, Tuluk Çand Mahrum'un Şikve sayyâd ve Coş Melih Abadi'nin kaleme aldığı şiirler öne çıkmaktadır.

Saadat Hasan Manto'nun (1912–1948) yaşadığı dönem; halkın üzerindeki baskıların, zulümlerin, her türlü haksızlığın son safhasına ulaştığı dönemdir. Bu nedenle Manto'nun öyküleri o dönemin sosyal, siyasi ve ekonomik yaşamının aynası olmuştur. Manto, en başından beri İngiliz emperyalizmine karşı olmuştur. Nitekim bazı öykülerinde "Caliyanvala Bağ Olayı'nın yansımaları görülmektedir. Bu öyküler arasında "Ateşpare", "Divana Şair "Tamaşa", 1919 ki

7 Tim Coates, *The Amritsar Massacre, 1919: General Dyer in the Punjab* (London: Stationery Office, 2000), 63.

8 Hatice Görgün, "Hindistan Hilafet Hareketi ve Urdu Edebiyatına Yansımaları", (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022), 96.

9 Zulfikar, *Caliyanvala Bag ka Katl-i Aam aur Mazalim Pencab*, 142.

10 Halil Toker, "Hindistan Hicret Hareketi", *Divan*, 2004, 151.

Eyk Bât, Surac ke liye ve benzerleri bulunur. Bu öyküler duygu ve coşku yüklüdür.¹¹

1919 kî Eyk Bât adlı öyküde Thila Kancar genç neslin temsilcisidir. Yaşamı boyunca toplum tarafından onaylanmayan bir karakter olmasına rağmen ülkesinin İngilizlerin işgalinden kurtulması için büyük bir özveri sergilemiştir. Alkol ve kumar bağımlısı başıboş bir karakter olmasına karşın Manto, Thila Kancar 'ın ülkesine olan sevgisini görüntülemek için bu isyana kahramanını ön sahadada göndermiştir. Bu öyküde yazar, arka planda silahsız heyecanlı insanlara karşı biranda silahların patlamasıyla Amritsar 'ın savaş alanına dönüşünü son derece canlı görüntülemiştir.

Modern dönem Urdu Edebiyat yazarı Saadat Hasan Manto 1919 kî Eyk Bât adlı hikâyesinde, Dr. Satya Pal ve Seyfeddin Kîçlev'in tutuklanarak sınır dışı edilmelerinin ardından halkın meydanlara barışçıl protestolar düzenlemek üzere indiklerini dile getirmiştir.

Öyküde anlatıcı konumundaki kişi bir tren yolcusudur. Ben anlatıcı konumundaki Manto'ya 5 yıl önceki Rowlatt Yasası'na karşı olan isyanı şöyle anlatmıştır:

9 Nisan akşamı Dr. Satya Pal ve Seyfeddin Kîçlev'in sınır dışı edilme emri Komiser Yardımcısına tebliğ edildiği söyleniyor. Ancak o, alınan bu karara itaat etmeye hazır görünmüyordu. Çünkü ona göre Amritsar'da herhangi bir tehlike bulunmuyordu ve insanlar sadece barışçıl protestolar düzenliyorlardı. Bu protestolar sırasında şiddet içeren herhangi bir olay da ortaya çıkmamıştı. Rama Navami Festivali'nin¹² dokuzuncusu düzenleniyordu. Ancak oldukça değişik bir düşünce yapısına sahip Sir Michael, Komiser Yardımcısının tavsiyelerine kulak asmayarak alt kütadaki İngiliz Hükümetinin Gandhi'nin bir işaretiyle sona ereceği düşüncesi içerisindeydi.¹³

Hint halkının herhangi bir eylem gerçekleştirmesini ve toplu halde bulunmalarını yasaklayan Rowlatt yasasına, Hint alt kıtasının önde gelen siyasi liderlerinden Mohandas Karamçand Gandhi karşı çıkarak halkı dükkân kapatma manasına gelen Hartal uygulamaya davet etmiştir. Dr. Satya Pal ve Seyfeddin Kîçlev'in tutuklanma haberi tüm ülkede büyük bir hızla yayılmaya başlamış ve onların özgürlüklerini arzulayan binlerce Hintli bu durumu protesto etmek amacıyla Amritsar meydanında toplanmıştır. İngiliz Hükümetinin planlarından habersiz olan halk, siyasi bir eylem gerçekleştirmek üzere belirlenen bu yerde bir araya gelmiştir. Aynı zamanda alt kıtada hüküm süren İngiliz emperyalizminin de sona erebileceğini düşünenler de bu eyleme dâhil olmuştur.

Dr. Kîçlev ve Dr. Satya Pal'in sürgün haberi şehrin her tarafına orman yangını gibi yayıldı. Herkes korkunç bir trajedinin yürürlüğe gireceğinden endişe duyuyordu. İşletmeler kapanmış, şehir adeta bir mezarlığa dönmüş ama mezarlığın sessizliğinde de bir gürültü vardı. Dr. Kîçlev ve Dr. Satya Pal'in sürgün haberi geldiğinde binlerce kişi Komiser Yardımcısı Bahadur'a ulaşmak amacıyla liderlerinin sınır dışı edilme emrinin iptalini talep etmek için toplandı. Ancak kardeşim, zaman şikâyetleri dinleme zamanı değildi. Sir Michael sanki Firavun gibi bir hükümdardı. Taleplerini dinlemeyi bırakın bu insanların toplanmalarını yasadışı ilan etti.¹⁴

11 Selma Benli, "Saadat Hasan Minto", *Nüşa*, 3 (2001), 90.

12 Hint mitolojisinde yer alan Vişnu'nun avatarlarından Rama'nın doğum gününü kapsayan Hindu festivalidir.

13 Saadet Hasan Manto, *Fasane Manto ke*, ed. Khalid Ashraf, (Delhi: Kitabi Duniya, 473M.S.), 137.

14 Manto, *Fasane Manto ke*, 138.

Taleplerini iletmek amacıyla halk, günümüzde Bhandari köprüsü olarak da bilinen daha önceleri Hall köprüsü, Lohe Vala köprüsü ve Uça köprüsü isimleriyle anılan köprüye ulaştı. O gün Amritsar'da yaşanan olayları ve kargaşayı tüm ayrıntılarıyla kaleme alan Saadat Hasan Manto, okuyucuları adeta o tarihe götürüyor ve yaşanan olaylara tanıklık ettiriyordu.

Kalabalık, köprüde yer alan kapıya yaklaştığında köprüünün atlı beyaz süvariler tarafından korunduğunu gördüler. Ancak yine de kalabalık tereddüt etmeden ilerlemeye devam etti. Kardeşim, ben de bizzat oradaydım. Coşkunun ne denli yüksek olduğunu tarif edemem. Bırakın silahı, kimsenin elinde küçük bir sopası bile yoktu. Aslında sadece seslerini duyurarak Dr. Kîçlev ve Dr. Satya Pal'in koşulsuz olarak serbest bırakılmasını talep etmek için ortaya çıkmışlardı. Kalabalık köprüye doğru ilerlemeye devam etti. İnsanlar yaklaşırken beyazlar ateş açtı. Bu bir izdihama neden oldu. Sayıları sadece 20-25 kadardı. Öte yandan kalabalıkta binlercesi vardı. Ama kardeşim, ortaya çıkan panik hali tasavvur edilemeyecek düzeydeydi. Bazıları izdihamda, bazıları da mermilerle yaralandı.¹⁵

İzdiham ve mermilerden yaralanan insanları tedavi etmek amacıyla bölgeye gelerek hastanelere sevk etmek isteyen sağlık personeline izin verilmedi. Birçok yaralı Dr. Muhammed Beşir'in¹⁶ evinde tedavi edildi.¹⁷ Mermiler; din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın Müslümanları, Hinduları, Sihleri; erkekleri, kadınları ve çocukları vurmaktaydı. Saadat Hasan Manto'nun çalışmaları tarihsel duyarlılıkla doludur. Edebi eserlerinde tarihle sıkı bir bağ kurup hem edebiyatı hem de tarihi birbiriyle ilişkili disiplinler olarak sunarak kişide tarih bilincinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Yazar, kargaşayı samimi ve içtenlikle anlatmakta, okuyucular yaşanan bu drama tanık olmakta ve o anlar adeta gözlerinin önünde canlanmaktaydı.

Sağ tarafta kirlili bir kanal vardı. İtildiğimde içine düştüm. Silah sesleri sustuğunda kalktım ve kalabalığın dağıldığını gördüm. Yaralılar yolda serili bir haldeyken köprüdeki beyazlar ise gülmekteydi Kardeşim, o sırada kendimde olup olmadığımı tam olarak hatırlayamıyorum. Kanala düştüğümde katiyen kendimde değildim. Dışarı çıktığımda yaşanan olaylar zihnimde yavaş yavaş belirmeye başladı.

Pek çok insanın öfkeyle attığı çığlıklar uzaklardan duyuluyordu. Kirlili kanalı geçtim, köprüünün kapısına ulaşarak otuz kırk gencin taşları toplayarak köprüünün kapısında yer alan saati büyük bir coşkuyla taşıdıklarını gördüm. Saatin camı kırılıp yola düştüğünde, bir genç diğerlerine "Hadi, hadi, Kraliçenin heykelini kıralım!"

Başka birisi, "Emniyet binasını ateşe verelim!"

Üçüncüsü "Tüm bankaları da"

Dördüncüsü onları durdurdu, "Bekleyin, bunun ne yararı var? Onları köprüde öldürelim."¹⁸

Saadat Hasan Manto'nun kaleme aldığı bu kısa hikâye yapılan vahşeti kapsamlı bir şekilde aktarmaktadır. Yazar, hikâyenin kahramanı Thila Kancar üzerinden katliamda yaralanan ve

15 Manto, *Fasane Manto ke*, 138-39.

16 Hafız Muhammed Beşir: Mahatma Gandhi tarafından Rowlatt Yasasını protesto etmek için ülke çapında verilen hartal çağrısının bir parçası olarak 6 Nisan 1919'da Amritsar'daki hartal'ı organize etmede aktif bir rol üstlenmiştir. Dr. Satya Pal ve Dr. Seyfeddin Kîçlev'in tutuklanmalarını protesto etmek için 10 Nisan 1919'da Amritsar'da düzenlenen yürüyüşe katılmıştır. Amritsar protestolarına liderlik etmesi sebebiyle yargılandı ve müebbet hapis cezasına çarptırıldı. (Detaylı Bilgi için Bknz: Martyrs_Vol_1_Part_1_06_03_2019.pdf (indiaculture.nic.in))

17 Kamaldeep Singh Brar, "25 who fell to bullets on Bhandari bridge almost forgotten", 2019, <https://indianexpress.com/article/india/25-who-fell-to-bullets-on-bhandari-bridge-almost-forgotten-5668101/>.

18 Manto, *Fasane Manto ke*, 139.

hayatlarını kaybedenleri anlatmaktadır. Toplumda asi birisi olarak bilinmesine rağmen vatani için yaptığı fedakârlık ve coşku, aynı şekilde halkı aceleci bir şekilde değil ihtiyatlı hareket etmesi hususunda yön vermeye çalışan Thila Kancar, hikâyede yazar tarafından en ince ayrıntılarına kadar betimlenmiştir:

Onu tanıdım. Bu Thila Kancardı. Adı Muhammed Tufail'di ama Thila Kancar olarak biliniyordu. Çünkü bir şarkıcının rahmindendi. Hakkında çok şey söyleniyordu. Küçük yaşta kumar ve alkol bağımlısı oldu. İki kız kardeşi Şemşad ve Elmas, zamanın en güzel şarkıcılarıydı. Şemşad'ın sesi çok iyiydi. Zenginler, şarkılarını dinlemek için çok uzaklardan gelirdi. İkisi de erkek kardeşlerinin davranışlarına çok üzülüyordu. Şehirde asi olarak biliniyordu. Her şeye rağmen çok mutluymuştu. İyi yedi, iyi içti. Oldukça nazikti. Mizah ve zekâ doluydu. Mirasyedi bencilliğinden uzak durdu. Uzun boylu, büyük elleri ve ayakları olan güçlü atletik bir vücuda sahip, boyuyla posuyla tamamen özel birisiydi.¹⁹

Saadat Hasan Manto'nun bu eseri, geçmişte yaşanan tarihi mücadeleleri, kahramanlık ve dramaları tasvir etmede mutlak bir gerçekçiliği gözler önüne sermektedir. Hikâye, geçmişin toplumsal ve kültürel katmanlarının altındaki gerçekleri gün yüzüne çıkarmaya yönelik realist bir eserdir. "1919 kî Ek Bât" hikâyesinde vatanseverlik coşkusu, kahramanlıklar, birlik ve beraberlik çok belirgin bir şekilde kaleme alınmıştır. Öyküde anlatıcı konumundaki tren yolcusu Thila Kancar'ın kahramanlık öyküsünü coşkuyla anlatmaya devam etmiştir:

Heyecanla dolup taşan gençler onu dinlemediler ve kraliçenin heykeline doğru yürümeye başladılar. Sonra onlara tekrardan, coşkunuzu boşa harcamayın, benimle buraya doğru gelin! Masum adamlarımızı öldüren ve yaralayanları öldürelim! Tanrıya yemin olsun ki, hepimiz birleşirsek onların boyunlarını kırabiliriz. Haydi gidelim!" Bazıları onu dinlememesine rağmen diğerleri Thila'nın peşi sıra köprüye doğru ilerlediler. Bu gençler gereksiz yere ölümlerine davetiye çıkarıyorlar diyerek çeşmenin yanına saklandım. Orada gözlerim Thila'yı aradı "Gitme dostum... Neden onları ve hayatını tehlike atıyorsun?" Thila, garip bir şekilde gülerek çevresindekilere; "Thila size kurşunlardan korkmadığımı gösterecek, korkuyorsanız geri dönebilirsiniz."²⁰

Thila cesaretinden bir an olsun vazgeçmeyerek inançlı bir şekilde ilerlemeye devam edince, tereddüt içerisinde olanlar bile ondan beklenilmeyecek bu hareket karşısında vatanseverlik duyguları perçinlenerek sloganlar eşliğinde köprüde yer alan askerlere doğru korkusuzca yürüdüler. Ancak İngiliz askerlerinin ateş açması üzerine beraber yürüdüğü yoldaşlarından bazıları kaçtı. Ama cesaretinden bir an olsun ödün vermeyen Thila, geri adım atmadı. Yazar, tek başına İngiliz emperyalizmine karşı duran Thila'yı, yüzüstü bırakan diğer devrimci arkadaşlarının ihanetinden ve korkaklığından yakınmaktadır. Hikâyenin kahramanı arkadaşlarının onu geride bırakıp kaçmalarına aldırış etmeyerek vurulmasına rağmen tüm cesaretiyle İngiliz askerleriyle kanının son damlasına kadar kararlılıkla mücadelesine devam etmiştir:

Tekrar ateş açıldığında yüzü bana dönüktü. Dönüp beyazlara baktı ve elini sırtına koydu. Kardeşim, ne olduğunu anlamasam da beyaz boski²¹ gömleğinde kırmızı lekeler olduğunu

19 Manto, *Fasane Manto ke*, 139-40.

20 Manto, *Fasane Manto ke*, 140.

21 Açık badem renkli kumaş.

gördüm. Yaralı bir aslan gibi daha da hızlı ilerledi... Yine bir ateş açıldı. Sendeledi, ama kendini toparlayarak sağlam adımlarla göz açıp kapayıncaya kadar hızlı bir şekilde beyaz atının üstüne atladı... Atın eyeri boştu. Beyaz yerdeydi ve Thila onun üstünde boğuşuyorlardı. Başka bir beyaz adam, dörtnala giden atı durdurarak Thila'yı öldürmek için ateş etmeye başladı. Bundan sonra ne olduğunu bilmiyorum. Oradaki çeşmenin yanına bilinçsizce düşmüşüm.²²

Yazar, Caliyanvala Bağ'da ülkesini İngiliz emperyalizmine karşı büyük bir cesaretle ve kahramanlıkla koruyan Thila Kancar'ın sergilediği büyük özverinin İngilizler tarafından biran önce gizlenmeye çalışıldığına değinmiştir:

Belki de bu zavallı adamın toplumda hiçbir statüsü olmadığı için bence adı Pencap'ın bu kanlı banyosunda yıkananlar listesinde bile olmayacak. Zor ve kargaşa dolu günlerdi. Askeri yönetim vardı. Şehrin her bir sokağında feryatlar yayılıyordu. Bu zavallı adam büyük bir kalabalıkla, sanki ölümünün izlerini yok etmek istermişçesine, büyük bir suçluymuş gibi yaşlı sevenleri tarafından alelacele gömüldü.²³

Olayın yaşandığı yıllarda doktor ve aynı zamanda misyonerlik faaliyetleri kapsamında bir okulda görevli bulunan Marcella Sherwood, sorumluluğu altındaki Hindistanlı çocukların can güvenliğinden endişe duyarak okulu tatil etmiştir. Kendisi de Kucha Kaurianvala sokağından geçerken, kalabalığın saldırısına uğrayarak ağır bir şekilde yaralanmıştır. Albay Dyer, daha sonra İngiliz bir muhabire verdiği bir röportajda: *Bazı Hindular tanrıların önünde yüzüstü sürünürler. Bir İngiliz kadınının bir Hindu tanrısı kadar kutsal olduğunu ve bu nedenle onun önünde de emeklemek zorunda olduklarını bilemelerini istedim²⁴*, diyerek Kucha Kaurianvala sokağından geçen yerli erkekleri bu şekilde cezalandırmıştır.

Saadat Hasan Manto, öyküsünde İngilizlerin Marcella Sherwood'un intikamlarını almak için büyük bir kahramanlık sergileyen ve henüz yeni gömülen Thila'nın, kız kardeşleri Şemşad ve Elmas'ı bir polis eşliğinde çağırıp eğlendirdiklerine değinmiştir:

Thila'nın iki kız kardeşi vardı. Şemşad ve Elmas. Çok güzeldi. Şemşad uzun boyluydu. Narin yapılı, kalın kirpikli gözlere sahip, çok güzel Thumri²⁵ söylerdi. Fateh Ali Han'dan²⁶ eğitim aldığı duyulmuştur. Diğerleri ise Elmas. Mucra²⁷ icra ettiğinde sanki bedeni konuşuyor gibiydi. Ne yazık ki, iki kız kardeşten, şehvetli memurun arzularını söndürerek bedelini ödemeleri istendi. "Bir dalkavuk asker yetkililere bu kızların güzelliğinden bahsetmiş. İsyanlarda, bir İngiliz kadın... adı neydi... Bayan Sherwood... dövülmüştü. Kızların aranıp bulunmasına karar verildi ve beyaz kadının dayak yemesinin intikamı gönüllerince alındı... Anlıyor musun, ne demek istediğimi, kardeşim"²⁸

Hikâyede milliyetçilik duygusu ağır basmakta ve bu durum karakterlerin eylemleriyle paralellik göstermektedir. Bu eser, söz konusu dönemde var olan milliyetçi duyguları yakalamakla

22 Manto, *Fasane Manto ke*, 141.

23 Manto, *Fasane Manto ke*, 143.

24 Strobe Talbott, *Engaging India: Diplomacy, Democracy, and the Bomb*, (Washington: Brookings Institution Press, 2006), 245.

25 Thumri: Hint müziğinin bir vokal türü veya tarzı, yarı klasik bir parça veya hafif klasik bir parçadır. Romantik temalara dayanmaktadır.

26 Fateh Ali Han (1901-1964): Hint alt kıtasının Kavvali geleneğine bağlı müzisyeni.

27 Mucra, elit sınıfın ve Hint toplumunun navabları gibi yerel yöneticilerin eğlenmeleri için kadınlar tarafından yapılan bir dans performansdır.

28 Manto, *Fasane Manto ke*, 143-44.

birlikte yaşanan trajediyi de net bir şekilde dile getirmektedir. İki kız kardeş, ağabeylerinin ruhunu yaşattıkları için durumlarına yenik düşmezler. Saadat Hasan Manto, yaşanan trajediyi oldukça duygusal bir biçimde aktarmıştır:

Süslenerek, onu çağırınların yanına gittiler. Güzel bir partide bir araya geldiler. İki kız kardeş hünerlerini gösterdiler... Altın varaklı kaftanlara bürünmüşler; Kaf Dağı'nın perilerine benziyorlardı. Dans etmeye ve şarkı söylemeye devam ettiler... Bizlere iyi bak. Biz, sırf ülkesini seven bir ruha sahip olduğu için güzel vücudunu kurşunlarla delik deşik ettiğiniz Thila'nın kardeşleriyiz. Biz onun güzel kardeşleriyiz. Gelin ve kokulu bedenlerimizi şehvetinizin erimiş kurşunuyla süsleyin. Ama bunu yapmadan önce yüzünüze bir kez tükürelim!" Onlar da vuruldu.²⁹

Öykülerinde özellikle Urdu edebiyatında tavâif olarak adlandırılan hayat kadınlarının yaşamlarından kesitleri, ahlak yoksunluğunu ve cinsel şiddeti işleyen Manto³⁰ bu kez toplumun dışladığı bir karakteri, ülkesinin özgürlüğü için silahlı İngilizlere karşı en ön safta savaşır ve canıyla ödediği bu savaşın ardından adeta bir kahramana dönüştürürken toplumun onaylamadığı kız kardeşlerini de ölümlerinin ardından saygın bir konuma getirir.

Saadat Hasan Manto'nun bir diğer öyküsü Temaşa (Gösteri)'da da, Rowlatt Kanunları üzerine 1919'da Caliyanvala Bağ'da toplanan silahsız halkın üzerine İngilizlerin kurşun yağdırması içeren bu kısa hikâye, yedi yaşındaki bir çocuğun dilinden, Halid'in gözünden anlatılmıştır. Öykü, Caliyanvala Bağ olayına farkındalığı arttırmak ve gelecek nesilleri bu vakayı unutturmamak adına yazdığı öykülerden biridir. Temaşa sadece Caliyanvala Bağ Olayını anlatmaz, arka planda İngilizleri ve dönemin siyasi bozukluğunu görüntülemektedir. Her iki öyküde de Manto'nun 1919 olaylarından ne kadar etkilendiğini görmektediriz.

Rowlatt Kanunlarına çıkan isyanda öykülerin sonunda milliyetçilik duygularının arttığına ve Hindistan'da özgürlük mücadelesinin başladığı görülmektedir. Bu katliamın yaşandığı tarihte Manto henüz yedi yaşındadır. Hindistan'ın içinde bulunduğu bu fesad (karmaşa) döneminde yaşamış olan Manto'nun eserlerinde gördüklerinden, duyduklarından, yaşadıklarından izler olması ve bunları hayranlık uyandıracak bir üslup ve tarafsız bir yaklaşımla ele alması ve kimi öykülerinin sonunu okuyucuya bırakması pek çok eserinin ortak özelliğidir.³¹

Temaşa, Caliyanvala Hadisesini anlatmasının yanı sıra Saadat Hasan Manto'nun ilk öyküsüdür. *Halk* dergisinde 1934'te yayımlanmıştır. Öykünün başında yazar, şehirde büyük bir sükûnetle beraber bir korkunun hâkim olduğunu, bir zamanlar insan kalabalığıyla dolu olan çarşılarda sadece polislerin devriye gezdiğini dile getirmiştir:

İki üç gündür uçaklar, bir avın peşindeki kartallar gibi kanatlarını açmış, gökyüzünde dönüp duruyordu. Arada bir, kızıl kasırgalar yaklaşmakta olan kanlı bir hadisenin haberini veriyordu. Sessizliğe gömülmüş çarşılarda silahlı polislerin devriye gezmesi garip, korkunç bir manzara oluşturuyordu. Bir süre önce insan kalabalığıyla dolu çarşılar, şimdi bilinmez bir korku yüzünden bomboştu. Şehrin atmosferinde esrarlı bir sükûnet musallat olmuş, müthiş bir korku hüküm sürmekteydi.³²

29 Manto, *Fasane Manto ke*, 145.

30 Halil Toker, *Pakistan-Hindistan Öyküleri*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016), 14.

31 Arzu Çiftsüren, "Toba Tek Singh" ve Saadat Hasan Mantu", *Şarkiyat Mecmuası*, 25 (2014), 194-95.

32 Saadat Hasan Manto, *Ateşpare*, çev. Halil Toker, (Lahore: Urdu Book Stall, 1936), 85.

Öykü, alt kıtanın sömürgeciliğe karşı mücadelesini Manto'nun henüz yedi yaşındayken deneyimlediklerinin duygulu bir otobiyografisidir. Olayın yaşandığı gün okullar tatil ve hikâyenin başkarakteri Halid evdedir. Evinin üstünde üç gün boyunca siyah kartallar gibi süzülerek alçaktan uçan uçakları görünce hissettiği paniği anlatır.³³

...Üç dört uçak başlarının üzerinden geçti. Halid onları görünce çok korktu. Birkaç gündür bu uçakları dikkatle izliyor, ancak ne amaçla uçtuklarına akıl erdiremiyordu. Güneşin altında bütün gün dönüp durmalarına şaşırıyordu. Sıkılmıştı onların günlük hareketlerinden:

"Baba! Bu uçaklardan çok korkuyorum. Onları kullananlara söyle de bizim evin üzerinden geçip durmasınlar."

"Korkuyor musun? Delirdin mi Halit?"

"Baba, bu uçaklar çok korkunç. Siz bilmiyorsunuz, bunlar bir gün evimizin üzerine bomba atacak. Dün sabah aşçı kadın anneme bu uçaklarda çok sayıda bomba bulunduğunu söylüyordu. Böyle bir yaramazlık yaparlarsa benim de bir tüfeğim olduğunu akıllarına koysunlar. Geçen bayram bana verdiğiniz tüfek."³⁴

Saadet Hasan Manto, Urdu öykücülüğünde psikolojik çözümlemelere en fazla yönelen yazardır. Onun öyküleri "toplumun vücuduna ansızın verilen elektrik" şeklinde değerlendirilmektedir.³⁵ Babası Halid'e kendisinin de nasıl bir hadise ile sonuçlanacağını öngöremediği bir gösteri olacağını söylemesini üzerine Halid de bütün gün bu gösteriye katılma arzusu içinde olmuştur. Ancak gerek uçakların uçuşu gerekse de devriye gezen polislerden korkunç bir hadisenin yaklaşmakta olduğuna emindi. Uçaktan bomba yerine üzerlerinde yazılar bulunan kâğıtların düştüğünü gören Halid bir nebze olsun korkusunu yenmiş fakat kâğıttaki yazıları okuyan babasının olayın vahametinden duyduğu endişe daha da artmıştı:

Halid gökyüzüne bakarken bir uçaktan, küçük kâğıt parçalarına benzeyen bir şeyler düştü. Düşer düşmez bu parçalar havada uçmaya başladı ve bunlardan birkaçı Halid'in evinin çatısına kadar geldi. Halid koşarak yukarı çıktı, kâğıtları aldı.

"Baba! Aşçı gerçekten yalan söylüyormuş. Uçaktakiler bomba yerine bu kâğıtları attılar." Halid'in babası kâğıtlardan birini alıp okumaya başlayınca yüzü sapsarı kesildi. Meydana gelecek hadise açıkça gözlerinin önünde canlanmaya başlamıştı. El ilanında, padişahın hiçbir toplantıya izin vermeyeceği, isteği dışında toplantı yapılırsa bunun sonuçlarından halkın sorumlu olacağı açıkça yazılıydı.³⁶

Amritsar katliamının Hindistan'ın kara yazısı olduğu açıktır. Savaş koşullarını barış süresinde de hâkim kılmak isteyen Rowlatt Yasaları'yla açılmıştı yazı. Hem bu yasalara hem de katliama Gandhi'nin ilan ettiği "hartal" ile karşılık verdi Hindistan. Bütün Hindistan katliamın yasını tutacak ve Amritsar'daki ölümlere bir anlam kazandıracaktı.³⁷ Mohandas Karamchand Gandhi'nin dükkân kapatma çağrısına bu hikâyede de değinen yazar, bir yandan da yasaklardan haberi olan veya bu yasakları duymalarına rağmen gösteri alanına giden halka değinmiştir:

Dükkânların hepsi kapalıydı, ancak yine de yoldan geçenler vardı. İnsanlar gösteriye katılmak için çarşıya gidiyorlardı. Halid birkaç gündür dükkânların neden kapalı olduğuna

33 Ayesha Jalal, *Bölünmenin Acısı*, çev. Burak Demiryakan, (İstanbul: Zoomkitap, 2017), 55.

34 Manto, *Ateşpare*, 86-87.

35 Toker, *Pakistan-Hindistan Öyküleri*, 14.

36 Manto, *Ateşpare*, 89-90.

37 Çiftsüren, "Toba Tek Singh" ve Saadat Hasan Mantu", 128.

*çok şaşırıyordu. Bu düşünce Halid'i huzursuzlaştırdı. Babasının kendini gösteriye götüreceği anı sabırsızlıkla beklemeye başladı.*³⁸

Öğleden sonra aile sakinleri evde sessizce otururken dışarıdan silah sesleri duyulmaya başlanmıştır. Ailedekiler bu seslerden oldukça korkmuş, Halid ise gösterinin başladığını düşünerek babasını gösteri alanına götürmesi için ısrar ediyordu. Kısa süre silah sesleri yerini insanların feryatlarına ve iniltilerine bırakmıştır. Silahla yaralanarak evlerinin önüne düşen bir genci gören Halid, babasına yardım etmesi amacıyla haber ulaştırır. Ancak babası bu duruma seyirci kalmak zorunda kalmıştır:

*Ah! Ölüm korkunç, ancak zulüm ondan da korkunçtu.*³⁹

Hikâyede cesaret ve korku kavramları arasında derin bir ilişki bulunmaktadır. Özgürlükleri için direnen halk ile yaşanan bu vahşete seyirci kalan insanlar konu edinilmiştir. 1919 tarihinde yaşanan bu katliam Hint alt kıtasının halkının emperyalist güç İngilizlere karşı göstermiş olduğu önemli isyanlardan biridir. Bu hikâyede sömürge gücünün baskı, zulüm ve sömürge anlayışı gözler önüne serilmekle beraber, Hint halkının kahramanlıklarına da değinilmiştir. Saadat Hasan Manto, tanık olduğu bu katliama öyküsünde yedi yaşındaki Halid ile dâhil olmuş, hikâyeyi halkına bu zulümleri yapanların biran önce hak ettikleri cezaları bulmaları ve ülkesinin bağımsızlığını kazanması temennisiyle bitirmiştir:

*"Allah'im! Ne olur bu genci döven hocaya iyi bir ceza ver. Kan akıttığı sopasını al elinden."*⁴⁰

Sonuç

Modern dönem Urdu edebiyatçıları arasında yer alan Saadat Hasan Manto, yaşadığı süre zarfında Hint alt kıtası toplumunun yüzleşmek zorunda kaldığı sosyal ve siyasal olaylara eserlerinde yer vermiştir. 1919 senesinde Hindistan'ın Pencap eyaletinin Amritsar şehrinde gerçekleşen katliama Manto, 1919 kî Eyk Bât adlı öyküsünde Caliyanvala Bağ'daki Rowlatt Yasalarının protestolarına toplum tarafından kabul görmeyen bir genç üzerinden değinmiş ve Thila Kancar'ı bir kahramana dönüştürmüştür. Pek çok öyküsünde hayat kadınlarını konu edinen Manto, 1919 kî Eyk Bât adlı öyküsünde Caliyanvala Bağ Hadisesi'ni görüntülerken dahi Hindistan'da hayat kadınlarının sesi olmuştur.

Eserlerinde gerçekçi bir tutum izleyen Manto, bir başka öyküsü Temaşa'da da Caliyanvala Bağ'da yaşanan katliama yer vermiştir. Olay yaşandığında Amritsar'da bulunan ve henüz yedi yaşında olan Manto, bu öyküsünde kendi başından geçen olayları Halid isimli bir çocuk karakterle okuyucuya aktarmıştır. Öykünün sonunda küçük Halid'in okuyucu ile kurduğu masumane bağ oldukça güçlüdür. Manto böylesi büyük bir katliamı çocuk karakter Halid'in gözüyle anlatarak bu vahşeti yumuşatmak istemiştir.

Manto, her iki hikâyede de Rowlatt Yasalarına karşı Gandhi'nin başlatmış olduğu dükkân kapatma manasına gelen hartal uygulamasına değinmiştir. Hikâyelerde yazarın ön safta direnen

38 Manto, *Ateşpare*, 91.

39 Çiftsüren, "Toba Tek Singh" ve Saadet Hasan Mantu", 94.

40 Manto, *Ateşpare*, 96.

genç karakterlere yer vermesi ülkesinin geleceği için umutlu olduğu mesajını aktarmaktadır. 1919 tarihinde yaşanan bu katliam, içerisinde birçok acı olayı barındırır da Hint alt kıtasının bağımsızlığa giden süreçte en önemli dönemeçlerinden biri olmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Benli, Selma. "Saadat Hasan Minto". *Nüsha*. 3 (2001): 89-96.
- Coates, Tim. *The Amritsar Massacre, 1919: General Dyer in the Punjab*. London: Stationery Office, 2000.
- Çiftsüren, Arzu. "Toba Tek Singh" ve Saadet Hasan Mantu". *Şarkiyat Mecmuası*. 25 (2014): 193-207.
- Görgün, Hatice. "Hindistan Hilafet Hareketi ve Urdu Edebiyatına Yansımaları". Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, 2022.
- Günarslan, Hüseyin. "İngilizlerin Hindistan Amritsar Katliamının Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir İnceleme". *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*. 5/1(2021): 108-31.
- Jalal, Ayesha. *Bölünmenin Acısı*. Çev. Burak Demiryakan. İstanbul: Zoomkitap, 2017.
- Kuyumcu, Hakan. *Pakistan Tarihi (1857-1958)*. Konya: Sagem Yayıncılık, 2018.
- Manto, Saadet Hasan. *Ateşpare*. Çev. Halil Toker. Lahore: Urdu Book Stall, 1936.
- . *Fasane Manto ke*. Ed. Khalid Ashraf. Delhi: Kitabi Duniya, 473M.S.
- Singh Brar, Kamaldeep. "25 who fell to bullets on Bhandari bridge almost forgotten", 2019. <https://indianexpress.com/article/india/25-who-fell-to-bullets-on-bhandari-bridge-almost-forgotten-5668101/>.
- Soydan, Celal. *İkbal'e Dair*. Ankara: Hece Yayınları, 2016.
- Talbott, Strobe. *Engaging India: Diplomacy, Democracy, and the Bomb*. Washington: Brookings Institution Press, 2006.
- Toker, Halil. "Hindistan Hicret Hareketi". *Divan*. 2004, 147-62.
- . *Pakistan-Hindistan Öyküleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016.
- Zulfikar, Gulam Huseyn. *Caliyanvala Bag ka Katl-i Aam aur Mazalim Pencab*. Lahor: Seng-i Meel Publications, t.y.

